Міністерство освіти і науки України
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова
Історичний факультет
Кафедра джерелознавства та спеціальних
історичних дисциплін

ДРАГОМАНІВСЬКІ ІСТОРИЧНІ СТУДІЇ

Збірник наукових праць молодих істориків

2025,
Випуск 10(14)

УДК 94(477)(066)
Д72

Рекомендовано до друку Вченою Радою історичного факультету Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (протокол № 8 від 20 березня 2025 р.)

Редакційна колегія:
Вєтров І. Г. – кандидат історичних наук, професор;
Даниленко С. В. – кандидат історичних наук, доцент;
Журба М. А. – доктор історичних наук, професор;
Мелещенко Т. В., кандидат історичних наук, професор;
Перепелюк О. М. – доктор філософії (історія та археологія), доцент;
Потильчак О. В. – доктор історичних наук, (відповідальний редактор і упорядник);
Руденко Н. В. – кандидат історичних наук, доцент;
Подобєд О. А.– доктор історичних наук, доцент.

Рецензенти:
О. П. Реєнт – доктор історичних наук, професор,
член-кореспондент НАН України;
О. О. Салата – доктор історичних наук професорка;

Д72 Драгоманівські історичні студії: зб. наук. праць молодих істориків / відп. ред. і упор. О. В. Потильчак: кафедра джерелознавства та спеціальних історичних дисциплін; історичний ф-т; УДУ імені Михайла Драгоманова. Київ: Видавництво УДУ імені Михайла Драгоманова, 2025. Вип. 10(14). 374 с. Електронне видання.

У збірнику публікуються матеріали пленарного та секційних засідань XIV Всеукраїнських драгоманівських читань молодих істориків «Україна в європейській та світовій історії: сучасний науковий і освітній дискурс», що відбулася в УДУ імені Михайла Драгоманова 21 березня 2025 р.

У доповідях та повідомленнях учасників конференції висвітлюються як порівняно вивчені так і малодосліджені проблеми вітчизняної та світової історії, порушуються актуальні й контраверсійні питання, що стали предметом наукової та суспільної дискусії в Україні. Матеріали збірника мають на меті популяризацію наукових історичних досліджень, розширення їх джерельної бази, проблематики, поглиблення аналізу історичних явищ і процесів, олюднення історії.

УДК 94(477)(066)

© Драгоманівські історичні студії, 2025
© Видавництво Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, 2025

УДК 94:72]:929(477)«1872/1952»

Наталія РУДЕНКО, Яна ВИНОГРАДНА
(м. Київ)

Стиль модерн у творчості Василя Кричевського: поєднання традицій і новаторства

Анотація. У статті досліджується взаємодія європейського стилю модерн та національних традицій у творчості Василя Кричевського. Аналізуються художні засоби, якими митець поєднував тенденції модерну з українськими орнаментальними та архітектурними мотивами. Особлива увага приділяється його архітектурним проєктам, окреслюються основні риси та унікальні формотворення у зародженні українського архітектурного модерну, роль графіки, живопису та декоративно-ужиткового мистецтва, що сприяли становленню цього стилю як самобутнього явища в архітектурі.

Ключові слова: Василь Кричевський, український модерн, народна архітектура, архітектурні традиції, новаторство, декоративні мотиви, архітектурна стилістика.

Постановка проблеми. В українському мистецтві модерн став не лише відображенням загальноєвропейських тенденцій, а й засобом вираження національної ідентичності. Василь Кричевський - одна з ключових постатей цього процесу. Попри визнання Василя Кричевського як видатного архітектора, його роль у формуванні українського модерну залишається недостатньо дослідженою. Особливо актуальним є аналіз того, як поєднання народних традицій із модерними тенденціями вплинуло на становлення його індивідуального стилю та розвиток української архітектури загалом.

Метою статті є розгляд творчості Василя Кричевського як ключової фігури українського модерну, зокрема в аспекті поєднання народних традицій та новаторських прийомів в архітектурі. Особлива увага приділяється архітектурі, живопису, графіці та декоративному мистецтву майстра, що дозволяє визначити його роль у становленні самобутнього національного стилю.

Виклад основного матеріалу. Архітектурне розмаїття стилів Василь Григорович почав пізнавати вже зі своїх підліткових років, працюючи на різноманітних креслярів, професорів, та діячів, які були пов’язані з архітектурною справою, і мали доручення щодо багатьох об’єктів, які відповідно і опинялися в руках їх вправного помічника, молодого Кричевського. Таким чином, Василь мав змогу підвищувати свої архітектурні навички, та варіації творінь.

Так можна виділити його роботу помічником на відомого Олексія Бекетова, який мав чимало проектів, що виконував саме Василь, і на яких пробував себе у різноманітних стилях. І важливим елементом було те, що під керівництвом Бекетова було складно роботи «як-небудь», адже той вимагав дотримуватися чистоти стилів, архітектурних пропорцій, належних оформлень проєктів в аквері тощо. І, на щастя, Василь був тією людиною, яку до цього змушувати не треба було, адже він і сам так само ставився до роботи.

Так, завдяки наставництву Бекетова, та хисту Кричевського на початку своєї діяльності митець знайомився з різними архітектурними стилями. Він створив фасади будівель у неоренесансному стилі, спроектував будинок у неомавританському стилі для банкіра Дмитра Алчевського та особняк у Криму для самого Бекетова. Його роботи також включають будівлі у неогрецьком стилі (неокласичний), серед яких дім професора Залеського, міський будинок Бекетова в Харкові, Земельний банк, Публічна бібліотека. Крім того, він проектував будівлі у неокласичному, неорококо та віденській сецесії, зокрема Медичне товариство, Окружний суд, будинок банкіра Рубінштейна, Торговий банк і Озівсько-Донський банк. (Павловський В.,1974, 84.)

Саме за таких умов і зроджувався власний стилістичний погляд Василя Кричевського. Сприяло цьому оточення, що складалося з людей, котрі безпосередньо впливали на те, який вигляд мали тогочасні міста. І також захоплення Василем мистецтвом, яке не обмежувалося архітектурою, і поширювалось на малярство, графіку, народне мистецтво, театр, кіно тощо. Василь намагався пізнати тогочасну народну українську культуру, а також стати тим, хто дасть їй логічне продовження у притаманних йому видах діяльності.

І першим таким серйозним, і в якійсь мірі, визначним кроком став його проект оформлення будинку Полтавського Губернського Земства.

По-перше, у проектуванні простежується відхід від жорстких канонів неокласицизму та еклектики, які панували в архітектурі того часу. Форми будівлі, яку створив Кричевський, були більше характерні для модерну. До його роботи більшість офіційних будівель мали симетричні, класично впорядковані форми з переважно пласкими дахами. Проте в його проєкті відчутний вплив народної архітектури: створення відкритих просторів, використання природного освітлення через великі вікна, а також складна багаторівнева покрівля з м’якими хвилястими обрисами наслідує традиційні українські хати та храми. Особливо важливо, що дах стає одним із головних акцентів композиції – його асиметрична структура й ламані лінії задають динаміку всієї споруди, його колір та матеріали несуть в собі поєднання фасадів. Це рішення значно відрізняється від тогочасних канонів і стало новаторським.

По-друге, важливим нововведенням стало використання народних мотивів у декоративних елементах. Це і використання дерев’яних різьблених деталей, керамічних вставок, барвистих розписів, які мали не лише естетичну, а й ідентифікаційну функцію, оскільки відображали локальні традиції Полтавщини. Вітражі та розписи також займали вагоме місце у творі Кричевського. Він вводить кольорове скло у вікна, що створює гру світла та тіней усередині будівлі, підсилюючи атмосферу модерну. Це поєднання мистецтва і архітектури згодом стане характерним для українського модерну. Розписи як зовні, так і всередині – ще один аспект новаторського підходу: якщо раніше вони сприймалися лише як елемент церковного декору, то Кричевський інтегрує їх у громадську архітектуру, підкреслюючи зв'язок із народним мистецтвом.

Також варто звернути увагу на використання кольору та фактури матеріалів**:** архітектор відмовляється від монотонних поверхонь на користь багатошарових

рішень: поєднанню каменю, дерева, кераміки. Це не лише естетично урізноманітнює споруду, а й додає їй відчуття монументальності й органічного зв'язку з навколишнім середовищем. Саме тому Кричевський вишукував матеріали в етнографічних музеях, та яскраві кольори, які були типові для народного будівництва середньої та південної частини України, зокрема і Полтавщини. Адже це несло в собі етнографічні риси (Павловський В.,1974, 85-91).

Таким чином, кропітка любов до власної справи, а також до національної культури, яку Василь Григорович вивчав не лише в розрізі архітектури, змогли започаткувати нові ідеї, які Кричевський щиро намагався закласти в «перший будинок в українському стилі», і які ми зараз можемо назвати українським архітектурним модерном.

Після цього Василь Кричевський продовжив поширювати такий стиль і надалі на Полтавщині, а згодом мав можливість осучаснити своїм стилем і Київ. У 1907 році Василь Кричевський взяв участь у проектуванні будинку громадського діяча І. І. Щітківського, де вперше застосував стилізовану квітку каштана – елемент, що згодом став символом українського модерну й активно використовувався в оздобленні будівель (Очкурова Н. О. 2023, 77). У 1908–1910 роках він «українізував» фасад будинку Михайла Грушевського на Паньківській вулиці, а також фасад школи імені його батька, Сергія Грушевського, на Кирилівській вулиці в Києві. Цікавим моментом є те, що в Києві його течія модерну набула більш «раціоналістичного» напряму. Він, на відміну від полтавських творінь, які вважаються прикладами романтичного напряму, були більш стриманими (Чепелик В.В, 2000, 45). Проте вони все одно містили стилістичні ознаки модерну, адже Кричевський застосовував при побудові різноманітні елементи декорування: майоліку, кольорові вставки, різноманітні конфігурації оздобленняння вікон тощо.

Згодом Василь Григорович і надалі розповсюджував український модерн просторами Київщини та не тільки, відтак, у 1912 році він створив три типові проекти сільських шкіл у цьому стилі для Чернігівського Губернського Земства. Наступного року спроектував приміський будинок для інженера Степана Лаврентієва під Києвом та онкологічну лікарню у Вінниці для доктора Стаховського. У 1914 році розробив проєкт міської бібліотеки в Лебедині, однак його реалізацію перервала війна.

Але не все йшло так чудово, адже були і невдалі моменти. Так, вже в 1930 роках Василь Григорович у своїй професійній діяльності почав стикатися із утиском від радянської влади, і ще кількома складнощами. Таким був проєкт будівництво «РОЛІТу» в Києві (1929–1931), над яким працювали Василь Кричевський і Петро Костирко, і яке супроводжувалося складними умовами: економічною кризою, невигідним розташуванням ділянки та постійним урізанням бюджету. Через це доводилося постійно видозмінювати первісний задум, зробивши будівлю функціонально-конструктивістською. Додаткові обмеження змусили зменшити висоту стель, звузити коридори, що ще більше спотворило початковий проєкт. Втрата творчої свободи та інші супутні проблеми перетворила

цей будинок, за словами Кричевського, на «надмогильний пам'ятник усьому тому періодові» (Павловський В., 1974, 93).

Багато розчарувань принесла також праця над найбільшим проєктом Василя Кричевського в другій половині його життя - Меморіальним Музеєм Тараса Шевченка неподалік могили поета. Допомагав йому знову у цьому Петро Костирко.

Спочатку проєкт передбачав багатий архітектурний декор: вежу з лоджіями, відкриту галерею, орнаментовані фасади та 17-метровий пам’ятник Шевченку. Проте через фінансові та політичні обмеження проєкт зазнав значних спрощень, втративши частину запланованого національного колориту. Незважаючи на це, у завершеній споруді збереглися ключові риси українського модерну: асиметричність плану, висока покрівля з великими виносами, використання традиційної червоної черепиці.

Інтер’єр вирізняється просторовою грою світла й тіні, створеною завдяки широким вікнам і вітражам, які відкривали панораму Дніпра. Центральний вестибюль із колонами та кесоновими стелями поєднував класичні та народні мотиви. Кричевський розробив систему геометричного орнаменту для стель, меблів і експозиційних стендів, проте через брак коштів частина декору не була реалізована.

Фасади мали бути оздоблені майоліковими вставками та розписами, але через скорочення бюджету будівля залишилася білою, що надавало їй вигляду незавершеності. Проте навіть у такому стані музей був знаковою пам’яткою української архітектури XX століття, демонструючи модерне переосмислення народних традицій. Проте вже у наш час до 200-ліття з дня народження Т. Шевченка, влада Януковича та її адептки квазі-архітекторки Л. Скорик, творіння В. Кричевського було майже повністю знищено .Перед початком війни, розглядались проєкти відновлення спадщини майстра, але коли це може бути здійснено важко спрогнозувати.

Згодом Василь Кричевський все більше зосереджувався на створенні театральних і кінодекорацій, а також на внутрішньому оформленні приміщень, і загалом зосередився на мистецтві.

Отже, розглядаючи внесок майстра в український архітектурний модерн, можна сказати, що його кар'єра як національного митця розпочалася з проєкту будинку Полтавського Губернського Земства, яке стало важливим етапом на шляху до звання «батька української архітектури», котре йому надавали колеги. Кульмінацією його творчості став меморіальний музей Тараса Шевченка, де разом з учнем і помічником Костирком він продемонстрував, як можна втілити дух національного будівництва, використовуючи фольклорні елементи, попри численні труднощі.

Список використаних джерел та літератури

1. Очкурова Н. О., Циганенко В. Л.. Василь Кричевський – творець українського модерну. Україна XX–XXI ст. у контексті світової історії: матеріали XVII

Всеукраїнської науково-практичної конф. (до 30-річчя заснування кафедри українознавства ХНУРЕ). Харків: ХНУРЕ.2023. С. 76–77.

2. Павловський В. Василь Григорович Кричевський: життя і творчість. Нью-Йорк: Українська Вільна Академія Наук у США.1974. 316с.

3. Чепелик В. В. Український архітектурний модерн. Київ: КНУБА. 2000. 196с. .

4. Шаповал Л. І. Історична пам'ять: наукова збірка, випуск 37. Полтава: ПНПУ імені В. Короленка, 2017. С. 72-77.

5. Ягольник А., Квочка О.. Василь Кричевський. Придумати український модерн – Ukraïner. Ukraïner. URL: 2023. https://www.ukrainer.net/vasyl-krychevskyy/ .

УДК 94:75]:929(477)«1879/1947»

Наталія ТУМАНОВА, Наталія РУДЕНКО
(м. Київ)

Федір Кричевський: вплив сецесії на українське мистецтво

Анотація. Метою дослідження є аналіз розвитку стилю модерн в Україні, зокрема досліджується творчий шлях Федора Кричевського, його внесок у становлення стилю модерн в Україні.

Ключові слова: Федір Кричевський, художник, мистецтво, стиль модерн, Україна.

Постановка проблеми. Федір Кричевський – один з найяскравіших представників українського модерну, відіграв ключову роль у поширенні нового стилю в Україні. Незважаючи на те, що сецесія досягла свого розквіту в Австрії та інших європейських країнах, її вплив на українське мистецтво залишається недостатньо вивченим. Виникає питання, як саме естетичні принципи сецесії, її декоративність, символізм та прагнення до синтезу мистецтв, трансформувалися в умовах української культури. Яким чином Кричевський поєднав елементи сецесії з національними мотивами, фольклором та історичними традиціями? Чи можна говорити про формування особливого, українського варіанту сецесії, і яку роль у цьому процесі відіграв Кричевський? Дослідження цих питань дозволить не лише глибше зрозуміти творчість Кричевського, а й розкрити особливості розвитку українського модерну в контексті європейських мистецьких тенденцій.

Історіографія проблеми. Питання розвитку модерну в українській історіографії висвітлено науковцями Олександром Гаврюшенком, Василем Шейком та Олександром Кравченком у «Історії світової культури». У книзі «На перехресті модерну: Федір Кричевський на шляху до постімпресіонізму» автора Іванни Павельчук розглянуто творчий досвід Федора Григоровича Кричевського, який поєднав українське мистецтво та віденський сецесіон. Український дослідник Скрипіцин Сергій у статті «Культуротворчий аспект творчої та педагогічної діяльності Федора Кричевського» відобразив роль художника в національному культуротворчому процесі.